

A szociális szövetkezetek lehetőségei és szerepe a helyi közösségek fejlesztésében és munkaerőpiaci hatásai Hernádszentandrás példáján: a „BioSzentandrás” program

Montvajszki Evelin¹ – Sárközi Zsuzsa² – Lipták Katalin³

Absztrakt

Míg az Európai Unió fejlettebb országaiban több évtizedes múlttal rendelkeznek a szociális szövetkezetek, addig hazánkban ez a társadalmi vállalkozási forma viszonylag újnak számít. A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény vezette be a szociális szövetkezetek fogalmát, de a 2012. évi törvénymódosítás adta meg a lehetőséget, hogy a szociális szövetkezet tagja legyen a természetes személyek mellett a települési önkormányzat is. Így a szociális szövetkezeti formát a közfoglalkoztatás működtetésére gyakran alkalmazzák hazánkban, az utóbbi években csökkentő számban. Választásunk egy olyan aprófalura (Hernádszentandrás) esett, ahol évtizedek óta magas a munkanélküliség, alacsony a foglalkoztatottság, alacsony a lakosok iskolai végzettsége és magas a hátrányos helyzetű lakosok aránya. Tanulmányunk célja kettős, egyrészt annak vizsgálata, hogy a „BioSzentandrás” programba milyen mértékben sikerült bevonni a lakosságot, másrészt a közfoglalkoztatási program fejlődésének, annak az útnak az elemzése, ahogyan a községben eljutottak a jelenlegi társadalmi vállalkozási formához. Kutatási kérdésünk, hogy a közfoglalkoztatási program, a munkanélküliség részleges mérséklésén túl jelenthet-e megoldást az aprófalvak közösségfejlesztésében.

The potential and role of social cooperatives in the development of local communities and their impact on the labour market: the "BioSzentandrás" programme

Abstract

While in the more developed countries of the European Union, social cooperatives have a decades-long history, in Hungary this form of social enterprise is relatively new. Act X of 2006 on cooperatives was amended in 2012, when the concept of social cooperatives was introduced. The amendment to the law allows for the possibility for a municipal government to become a member of a social cooperative in addition to natural persons. Thus, the social cooperative form is often used to run public employment in our country, in decreasing numbers in recent years. We chose a small village (Hernádszentandrás), where unemployment has been high for decades, employment is low, the educational level of the inhabitants is low and the proportion of disadvantaged inhabitants is high. The aim of our study is twofold: firstly, to examine the extent to which the "BioSzentandrás" programme has succeeded in involving the population and, secondly, to analyse the development of the public employment programme and the way in which the municipality has reached the current form of social entrepreneurship. Our research question is whether the public employment programme can be a solution for community development in small villages, beyond a partial reduction of unemployment.

Bevezetés - szociális gazdaság és szociális szövetkezetek

A szociális gazdaság kiépüléséhez olyan munkaintenzív tevékenységek kibontakozásának ösztönzése vezet, amelyek a nemzetközi versenynek kevésbé kitett szektorokban tudnak

¹ hallgató, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

² hallgató, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

³ PhD. egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Lipták Katalin kutatásait és a tanulmány elkészülését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

munkahelyeket teremteni. A hagyományos munkaerő-piaci módszerek és aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök helyett a szociális gazdaság azokra a tevékenységekre fókuszál, amelyekből munkahelyek jönnek létre. Olyan területeken fejti ki a hatását, ahol a hagyományos munkaerő-piaci mechanizmusok nem képesek elegendő munkahely megteremtésére (Defourney – Nyssens, 2008). Ezek a helyi kezdeményezések a gazdaságfejlesztés résztvevőiként kielégítik a társadalmi igényeket, a piac valódi szereplőivé válnak, új piacokat nyitnak meg, növelik a foglalkoztatást és a gazdasági aktivitást. A szociális gazdaság közvetett módon is hozzájárul a foglalkoztatás növekedéséhez, mert a korábban a munkavállalást nehezítő, inaktív szerepkörökben (gyermekfelügyelet, otthoni segítségnyújtás, háztartás vezetése) dolgozó nők számára lehetőséget teremt a munkaerőpiacra való visszatérésre (Prókai, 2005). Másként fogalmazva, lehetőséget teremt a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, illetve oda be sem jutott munkavállalók munkaerő-piaci integrációjára.

A szociális gazdaság szektorainak több közös jellemzőjét azonosíthatjuk. 1) Magánszektorokról van szó, azaz nem részei a közszférának. 2) Formális szervezeti keretek között működnek, döntéshozatali autonómiával rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy szabadon választják, illetve váltják le irányítótestületeiket, és maguk ellenőrizhetik, szervezhetik meg a tevékenységüket. 3) Tagságuk önkéntes, vagyis nem kötelező csatlakozni hozzájuk. 4) Olyan jellegű gazdasági tevékenységeket is folytatnak, amelyek az egyének, a háztartások és a családok szükségleteit elégítik ki. 5) Demokratikus szervezetek, melyek az „egy tag = egy szavazat” elvét alkalmazzák döntéshozatali folyamataikban. (Petheő et al., 2010)

A szociális gazdaság lehetséges tevékenységei (a társadalmi vállalkozások, a szociális szövetkezetek) egy adott ország szolgáltatási struktúrájától, adórendszerétől, valamint a lakosság életmódjának sajátosságaitól függenek. Az Egyesült Királyságban a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem fontos eszköze, Németországban új munkahelyek létrehozásában és hulladék-újrahasznosításban játszik szerepet (Finta – Póla, 2020). A tevékenységek általában kielégítetlen helyi szükségletekre irányulnak, gazdasági teljesítményük korlátozott, és nem torzíthatják a versenyt. Vállalják, hogy meghatározott idő után önfinanszírozóvá, fenntarthatóvá válnak. Láthatóvá teszik és formalizálják a rejtett igényeket, szükségleteket (Frey, 2007). A szociális gazdaság tipikus szereplői a szociális szövetkezetek, amelyek új vállalkozási formaként a helyi fejlődés motorjai lehetnek, emellett megerősítik a társadalmikohéziót, és ezzel hozzájárulnak a gazdaság stabilitásához is. A szociális szövetkezetek célja, hogy munkahelyet teremtsen hátrányos helyzetben lévő tagjai számára, és hozzájáruljon megélhetési lehetőségeik bővítéséhez és társadalmi helyzetük javulásához (Longa, 2009; G. Fekete – Lipták, 2014; Tésits et al., 2015).

A szociális szövetkezetek az atipikus foglalkoztatási formák közül az önfoglalkoztatás sajátos szervezeti kereteit teremtik meg, ezáltal fontos eszközt jelentenek abban, hogy a hátrányos helyzetű munkavállalók tartós munkalehetőséghez jussanak. Olyan személyek autonóm társulásait jelentik, akik önkéntesen egyesülnek azért, hogy nem pusztán gazdasági, de társadalmi, közösségi, oktatási és kulturális célkitűzéseiket is egymással összefogva, demokratikusan irányított vállalkozások útján, közösen valósítsák meg (Neamtan, 2002; McMurtry, 2004). A mai értelemben vett társadalmi vállalkozások klasszikusan nonprofit szervezetek kezdeményezéseiként jöttek létre (Defourney, 2001; Defourney – Nyssens, 2008). Olyan gazdasági tevékenységgel kezdtek el foglalkozni, amelyek korlátozott profitjuk miatt nem voltak csábítók a forprofit vállalkozások számára, ugyanakkor olyan feladatokat vállaltak magukra, amelyeket az állami szervek sem tudtak megfelelően ellátni. A gazdasági tevékenység lehetőséget adott ezeknek a szervezeteknek, hogy szociális tevékenységeiket legalább részben sajátbevételből finanszírozzák, illetve munkát biztosítsanak alkalmazottjaik és tagjaik számára (Simkó – Tarjáni, 2011).

Magyarországon 2006-tól van lehetőség szociális szövetkezetek alapítására (Ferencz, 2015). A konstrukció, megálmodásától kezdve kapcsolódik a társadalmi vállalkozások eszméjéhez,

napjainkban annak egyik megtestesítője. Célrendszerük és társadalmi funkcióik egyik fontos elemét tagjaik egészségügyi, oktatási, szociális, kulturális és/vagy gazdasági helyzetének előmozdítása jelenti. Másik fontos szerepük, hogy munkaalkalmat teremtenek a (sokszor tartós) munkanélküli, hátrányos helyzetű személyek számára (Finta – Póla, 2020), visszaszoríthatja a feketegazdaságot (Csoba – Sipos, 2020). A jogszabály alapján a szociális szövetkezetek szerepe kulcsfontosságú a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásában. Az új típusú szociális szövetkezetek létrehozásának támogatásáról 2012-ben született döntés (Tésits et al., 2015). 2013-tól a települési önkormányzatok szövetkezeti taggá válása előírás lett. Céljaikat az úgynevezett közösségi alapról finanszírozzák, így támogatva a tagjaikat és azok családtagjait. A tagok be- és kilépésével az alap összege változik (változó tőke elve). A működő szociális szövetkezetek nagy része közfoglalkoztatási programból nőtte ki magát, mivel a törvényi előírások alapján a települési önkormányzatok is szövetkezeti tagok (Tésits et al., 2015). A szociális szövetkezetek, mint a szociális gazdaság építőkövei, a társadalmi vállalkozások egyik fontos típusai nem jelentenek konkurenciát a település önkormányzatának, sőt segítik és könnyítik az önkormányzat működését, hiszen a közfoglalkoztatás szervezése és annak működtetése nagy terheket ró az egyénként is sok feladattal terhelt önkormányzatoknak.

Számos körülmény támogatta az új típusú szociális szövetkezetek megalakulását 2013-tól. A legjelentősebb a szociális gazdaság fejlesztésére kiírt TÁMOP pályázati támogatás megnyerése volt (Tésits et al., 2015). A kezdeti lelkesedés hamar csökkent a pályázati források megszűnésével párhuzamosan. Míg 2017-ben 3183 szociális szövetkezet működött, addig 2019. év végére 2682 darabra csökkent a számuk, ez a csökkenés az Opten adatbázis alapján tovább folytatódott 2022-re. A megszűnt szociális szövetkezetek száma csaknem megduplázódott az elmúlt 3 évben. Magyarország leghátrányosabb helyzetű térségeiben aktívabban tevékenykednek a szociális szövetkezetek, segítve ezzel a társadalmi felzárkózást. Az Észak-magyarországi régióban van a legtöbb szociális szövetkezet, számuk 640 darab (23,9%), a Dél-alföldi régióban 539 darab (20,1%) és az Észak-alföldi régióban 519 darab (19,4%) szervezet működött. A legkevesebb működő szociális szövetkezet pedig Nyugat-dunántúli régióban volt, számuk 119 (4,4%) (Szemán, 2018). A 2019 előtt megalakult szociális szövetkezetek esetében (néhány kivételtől eltekintve) megállapítható, hogy csak a pályázati támogatás időtartamáig működtek. Az átmeneti munkaerőkereslet-növekedést maguk a pályázati kiírások gerjesztették, nem volt mögöttük valós reálgazdasági igény, tehát amikor a támogatások megszűntek, akkor leépítették a felesleges munkaerőt.

A sikeres, helyi erőforrások bevonásával működő szociális szövetkezetek közül számos jó példát ismerünk (Alsómocsolád, Bikal vagy Rozsály településeken működő szövetkezetek) (Rácz et al., 2016). Kevésbé ismert a hernádszentandrás szociális szövetkezet, melyet a tanulmányban részletesen ismertettünk.

Kutatási célok és módszertan

Tanulmányunk célja kettős, egyrészt annak vizsgálata, hogy a „BioSzentandrás” programba milyen mértékben sikerült bevonni a lakosságot, másrészt a közfoglalkoztatási program fejlődésének, annak az útnak az elemzése, ahogyan a községben eljutottak a jelenlegi társadalmi vállalkozási formához. Kutatási kérdésünk, hogy a közfoglalkoztatási program, a munkanélküliség részleges mérséklésén túl jelenthet-e megoldást az aprófalvak közösségfejlesztésében.

Félig strukturált interjúkat készítettünk Hernádszentandrás polgármesterével, Üveges Gáborral 2021-ben és 2022-ben (Héra – Ligeti, 2006). Az interjúk segítségével bemutatjuk azt a programot, ami közfoglalkoztatásból nőtte ki magát szociális szövetkezetté. Az interjúk mellett 2022 februárjában és márciusában egy primer kérdőíves kutatást is végeztünk, amelynek segítségével szeretnénk volna felmérni a lakosok kapcsolatát, viszonyulását a

biogazdálkodáshoz. Emellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy mi a helyiek véleménye a közfoglalkoztatási programról. A kérdőívet a hernádszentandrás munkaképes korú lakossághoz juttattuk el személyes megkereséssel papír alapon. A kérdőív összeállításakor azt feltételeztük, hogy:

- az emberek pozitívan vélekednek a lakóhelyükön folyó gazdaságról,
- a lakosság helyben, rendszeresen vásárolja a programban előállított termékeket,
- mivel a helyiek nagy részét érinti a közfoglalkoztatási program, ezért úgy véljük, hogy pozitívan nyilatkoznak erről a lehetőségről.

Tanulmányunk az interjúk tapasztalatait és a kérdőív eredményeit mutatja be és elemzi.

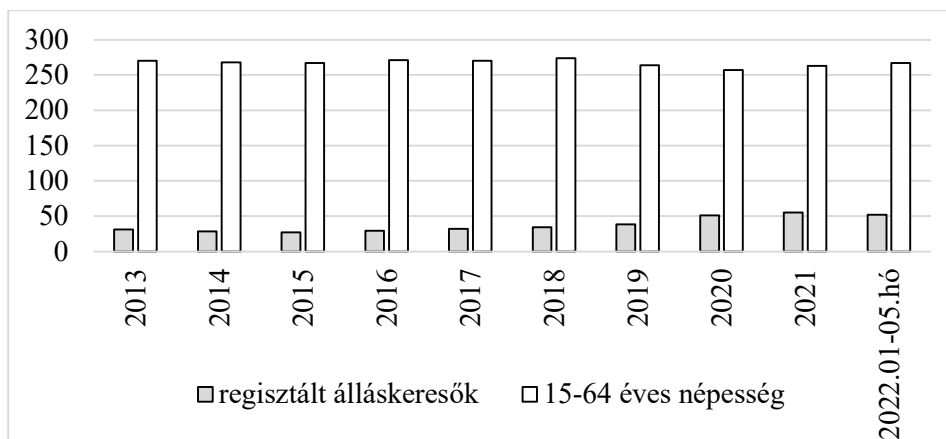
A térség bemutatása és a közfoglalkoztatás alakulása Hernádszentandráson

Hernádszentandrás Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található aprófalú, amely a Hernád völgyének déli részén, a folyó jobb partján, a Nagy-Hernád és a Kis-Hernád, a Bársonyoscsatorna által közrefogott területen. Hernádszentandrás az ország leghátrányosabb helyzetű járásai közé tartozó Encsi járáshoz tartozik, Encstől 4 km-re dél-délnyugati irányba fekszik (Jeney – Varga, 2016). A hazai fejlesztéspolitika nagy hangsúlyt helyez a hátrányosabb helyzetű térségek felzárkóztatására, ide próbálja összpontosítani a fejlesztési források egy részét. Az Encsi kistérség a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet értelmében, amely a kedvezményezett járások besorolásáról szól, egyike Magyarország 33 komplex programmal is támogatandó, ún. leghátrányosabb helyzetű kistérségének (Jeney – Varga, 2016). Ez a térség az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térsége, magas munkanélküliséggel, nagyfokú elvándorlással, alacsony regionális versenyképességgel, jelentős jövedelem különbségekkel, szegénységgel és alacsony iskolai végzettséggel jellemezhető, így különösen indokolt a kormányzati beavatkozás a munkaerőpiaci folyamatokba, hiszen a helyi szereplők a problémákat önmaguktól nem képesek megoldani (G. Fekete, 2006; Káposzta et al. 2010; Kollár, 2012; Alpek – Tésits, 2019). Az alacsony iskolai végzettség a munkaerőpiacon tapasztalható területi különbségek egyik okozója (Alpek – Tésits, 2013).

Hernádszentandrás, a csendes, természeti értékekben gazdag, mezőgazdasági karakterű 430 fős aprófalú (233 fő munkaképes korú lakossal) gazdaságilag kedvezőtlen térben kénytelen boldogulni és saját lehetőségeit kihasználni.

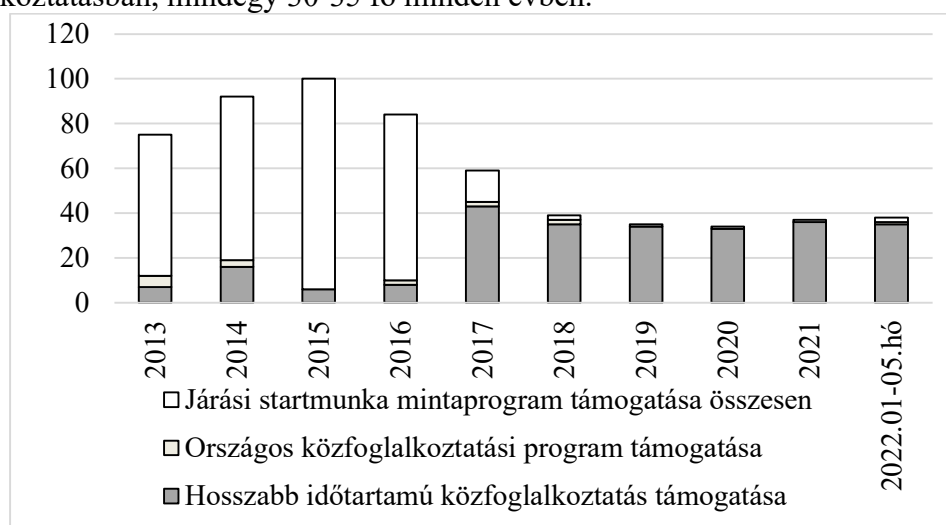
A 2008. évi gazdasági válságot követő hazánkban az egyik fontos válságkezelési eszköz a közfoglalkoztatás, s kiemelten az Út a munkához program volt, amely 2009-től 2011-ig működött, majd átalakult a közfoglalkoztatás rendszere. Az Út a munkához program megítélése elég vegyes a kutatók körében is, hátrányként említhető, hogy a rövid idejű (általában három hónap) foglalkoztatás nem volt elegendő ahhoz, hogy tartós munkaerő-piaci hatásokat érjenek el; a települések közötti egyenlőtlenségek nem mérséklődtek; a tartós munkanélküliek legtöbbször beragadtak a nélkülözési, szegénységi csapdába (Bass 2010; Csoba 2010; Váradi 2010; Virág – Zolnay 2010). 2011-től átalakult a közfoglalkoztatás rendszere, a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program sokat segít a munkamorál kialakításában; jó példa a fiatalabb generáció számára, hogy a szülők eljárnak dolgozni és nem munkanélküliként élnek; továbbá a közfoglalkoztatottak munkájukkal hozzá tudnak járulni a közös teherviseléshez (G. Fekete – Lipták 2014; Váradi, 2016; Lipták, 2020).

Az 1. ábra a hernádszentandrás munkaképeskorú (15-64 éves) lakosság létszámadatait és a regisztrált munkanélküliek számát mutatja 2013 óta. A munkaképes korú lakosság száma 270 fő körül mozog, 2018-ban volt a legmagasabb az elmúlt 10 évben, akkor 274 fő volt, amely 2020-ra lecsökkent 257 főre. Jellemzően helyben vagy a járáson belül a környező településeken dolgoznak, de sokan eljárnak a megyeszékhelyre (Miskolcra) dolgozni ingázással. A regisztrált munkanélküliek száma 2013 óta folyamatosan növekszik, 2021-ben 55 főt érintett.

1.ábra: Munkaképes korúak (15-64 évesek) létszáma Hernádszentandrás 2013-tól
Figure 1: Number of people of working age (15-64 years old) in Hernádszentandrás
 Forrás: kozfoglalkoztatas.bm.hu adatok alapján saját szerkesztés

A település kedvezőtlen munkaerő-piaci lehetőségei és adottságai miatt a közfoglalkoztatási program (mind a rendszerváltás utáni, mind az Út a munkához program, mind az új közfoglalkoztatási program) fontos szerepet játszott és játszik a település lakóinak életében. A 2. ábra a közfoglalkoztatottak létszámainak az alakulását mutatja 2013 óta. 2016-ig jellemzően a startmunka mintaprogramban vettek részt a legtöbben, majd 2017-től a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatásban, mindegy 30-35 fő minden évben.

2.ábra: Közfoglalkoztatottak létszáma Hernádszentandrás 2013-tól
Figure 2: Number of public employees in Hernádszentandrás from 2013
 Forrás: kozfoglalkoztatas.bm.hu adatok alapján saját szerkesztés

A magyarországi leghátrányosabb helyzetű 33 kistérség 715 településén Tésits és Alpek 2015-ben egy kérdőíves felmérést végzett a közfoglalkoztatottak körében. 983 közfoglalkoztatott válasza alapján megerősítést nyert, hogy a végzettségük nem piacképes, a munkaerőpiacon nem tudtak elhelyezkedni. A közfoglalkoztatási programban résztvevők kétharmada versenyhelyzetet érzett a közfoglalkoztatotti állásokért, kiszolgáltatottság érzetük ugyanakkor nem volt. A programnak köszönhetően az életminőség javulásról számoltak be az érintettek, de a közfoglalkoztatási bért keveselték (Tésits – Alpek, 2015). A felmérés eredményei több ponton is megegyeznek a szakirodalomban korábban megjelenő tapasztalatokkal, Artner (2013) és Kulinyi (2013) is kiemelték az új közfoglalkoztatási program kritikájaként az alacsony közfoglalkoztatási bért. Sajnos a közfoglalkoztatottak bére 2022-ben is alacsony, a 4 órás

munkavégzésért 50.000 forint, a 6 óráért 75.000 forint havi összeget kapnak, míg a garantált közfoglalkoztatási bér középfokú iskolai végzettséget és szakképesítést igénylő munkakör betöltése esetén 4 órában 65.000 forint, 6 órában 97.500 forint havonta (kozfoglalkoztatatas.kormany.hu).

„BioSzentandrás” program és az eddig elért eredmények

A „BioSzentandrás” kezdeményezés Hernádszentandrás polgármesteréhez, Üveges Gáborhoz köthető, aki 2010-ben, a válság mélypontján álmodta meg ezt a fejlesztést. A helyi közösségi kezdeményezés egy olyan nonprofit jellegű, de önmagát fenntartó rendszerré vált, ami apró mozaikokból, pici költségvetési és közfoglalkoztatási, valamint kisebb-nagyobb uniós források szinergiájából jött létre. Ezt helyben úgy nevezik, hogy társadalmi vállalkozás-fejlesztés, amelynek az útját járják; a terminológiát ők is menet közben tanulták meg. „Ami az egész életre hívta, a fő motiváció az volt, hogy én tizenévesként csöppentem bele Hernádszentandrás életébe, tehát van családi kötődésem a településhez. Azt láttam, hogy folyamatosan ürül ki a település, a fiataloknak nincs perspektíva, én sem itt képzeltem el a jövőmet. Ez volt a kiinduló pont. A továbbtanulás miatt (politológusként végeztem) egyre jobban érdekelni kezdett a közélet mellett az is, hogy miként tudnék segíteni saját településemnek. Sokkal jobban kezdett érdekelni a politikai része is, de még jobban érdekelt az, hogy hogyan tudnám a megtanult ismereteket abban a közösségben kamatoztatni, ahol élek.” (Üveges, 2021)

Üveges Gábor 2002-ben lett a településen alpolgármester, majd 2006-tól tevékenykedett polgármesterként. Már 2002-ben létrehoztak egy civil szervezetet, amely kezdetben közösségi rendezvényeket szervezett, felkutatták és meghívták a faluból elszármazottakat is. Akkoriban kevés volt az elérhető pályázatok, mostanában a pályázati források fontos bevételt jelentenek. Elkezdtek összerakni egy nem feltétlenül sok anyagi forrást igénylő programot, ami megmozgatta az embereket, megindult a közösségi élet, erősödött az összetartozás érzése a helyiekben.

„2010-ben a település egy sajátos felzárkóztatási programmal rendelkezett, az oktatás és a képessé tevés módszertana köré épülő zöldségtermelő biokert létesítésére adott be pályázatot, és el is nyert 28 millió forintot” (Üveges, 2021). A polgármester talált 25 tenni akaró helyi lakost, akik az induló bio-csapatot alkották. Ekkor még csak 6.000 négyzetméteren folyt ökotudásközpont. Mivel a faluban a 2000-es évek elejére eltűnt az apáról-fiúra hagyományozott mezőgazdasági tudás, szükség volt alapvető elméleti oktatásra. A lakosság eleinte nagy ellenállást tanúsított, ugyanis senki sem hitt a jövőbeni sikerekben. A lakosság negatív hozzáállása Üveges Gábor szerint abban is megmutatkozott, hogy „kezdetben érzékelhető volt az, hogy a személyes konfliktusok miatt csak kívülről voltak vásárlók, a településről nem.” Láthatjuk, hogy a kezdetben is nehézségekkel álltak szemben, hiszen az egész fejlesztés alapja az volt, hogy kialakuljon egy olyan összetartó közösség, egy „kemény mag”, amellyel ez a program sikeresen megvalósítható és fenntartható. A „BioSzentandrás” elnevezésnél fontos szempont volt, hogy megjelenjen a településhez való kötődés és a gazdálkodás iránya is. A logó tervezésénél egy arculattervezőt kerestek fel annak érdekében, hogy a logó és a brand megfelelő minőségű legyen.

Eredetileg foglalkoztatási keretek között indult útjára „BioSzentandrás”, csak azok vehettek részt a programban, akik egyrészt vállalták a képzésen való részvételt, másrészt akik a saját kertjüket rendszeresen megművelték és dolgoztak a közösségi mintakertben. „Menet közben tehát létrehoztuk a szociális szövetkezetet is, ami önkormányzatikezdeményezésként indult, a közfoglalkoztatási rendszer köré. 2017-től az önkormányzat Kft-je és a szociális szövetkezet viszi közösen „BioSzentandrás” működtetését.” (Üveges, 2021)

A programot 25 önkéntes munkavállalóval kezdték meg, romákkal és nem romákkal,

munkanélküliekkel, munkahellyel is rendelkező helyiekkel lakosokkal. Munkájuk ellenértékéért a termesztett zöldség egy részét megkapták. „Egy olyan gazdasági modellt terveztünk kialakítani, amely a természeti és társadalmi adottságok kihasználására épül, és a hagyományos paraszti gazdálkodás elemeit ötvözi a legújabb technológiával, munkaszervezési és marketing irányzatokkal” – nyilatkozta a polgármester 2021-ben.

A „BioSzentadrás” program fő célja tehát egy társadalmi innováció megvalósítása volt, amihez rendelkezésükre állt a föld és a munkaerő, de hiányzott a tudás és a tapasztalat. A tanulás folyamata hasznos volt a programban részt vevőknek, viszonylag hamar elsajátították a mezőgazdasági folyamatokat, a zöldség termelés lépéseit. A fő célkitűzésen belül további célokat is azonosíthatunk: 1) a szegénység és a társadalmi kirekesztettség megszüntetése; 2) minél több helyi lakos számára fizetett munka biztosítása; 3) a még kiaknázatlan erőforrások elérése. Összességében „egy vállalkozásalapú konstrukcióról van szó, mely nem önkormányzati tevékenység. Ebből adódóan létrehoztunk egy nonprofit Kft-t (ökotermelés, értékesítés, szolgáltatás, marketing és kommunikáció), és 2016-ban egy szociális szövetkezetet (feldolgozás, kézműves termékellátás), mely jelenleg egy pályázatnak köszönhetően segíti a foglalkoztatás bővülését.” (Üveges, 2021)

A gazdálkodás három fő szintéren zajlik. A „BioSzentadrás Kertészetben”, 2,5 hektáros területen folyik a növénytermesztés az év 10-11 hónapjában, a megtermelt zöldségeket és gyümölcsöket a közétkeztetésben használják fel. A mezőgazdasági program megvalósításában 2 munkavezető és 32 segédmunkás vesz részt. Itt megtalálható 6 nagy légtérű fóliasátor, amelyeket környezetbarát módon fűtenek, öntözőrendszerrel, termékraktárral ellátva. A második szintér az „Ízek Háza – BioSzentadrás Feldolgozóüzem”, amelynek épülete önkormányzati tulajdonban van. Pályázati forrásból korszerűsítették az épületet, eszközeikhez szintén pályázati forrásból jutottak hozzá. A harmadik szintér a „Minden ami...”, ahol kézműves tevékenység zajlik, itt is található termékraktár, illetve bemutatóterem, ahol palánták, zöldségek, ehető virágok, fűszernövények, ajándékutalványok, kézműves és ajándéktárgyak találhatóak. A bemutatóteremben a látogatók megtekinthetik a „BioSzentadrás” termék különlegességeit, illetve kézműves kincseit, például különböző mintázatú vászontáskákat, fülbevalókat, mikulás tasakokat, védőmaszkokat. A termékek azonban a webáruházból is megvásárolhatók. A 2,5 hektáros területen 30 fajta fűszernövényt és 25 fajta zöldséget termesztnek. A népszerű kézműves termékeik alapanyagát a levendulaültetvényük jelenti. Az üzemrészt 2014-ben egy ESZA pályázatból hozták létre, amelyben egy napkollektoros aszalóberendezés is helyet kap. E beruházásnak köszönhetően magasabb foglalkoztatási minőséget és stabilabb gazdasági helyzetet érhettek el.

Maga a falukép is látványos változáson ment át. A terepkutatás során megfigyeltük, hogy a magánházak kertjei rendezettebbek, az udvarok is tisztábbak lettek az elmúlt években. Erősödött a falu közössége, s azoknak, akik a program közvetlen résztvevői, tudása és kapcsolatköre is gazdagabb lett. A program országosan is egyre ismertebb lett. BioSzentadrás sikere a tudatosan tervezett munka és a közösségfejlesztésre organikusán építkező rendszer természetes következménye.

2016-ban már eljutottak arra a szintre, hogy a biogazdaság által megtermelt pénzből 2 embert foglalkoztattak a szociális szövetkezetben, ez a létszám a további években bővült. 2022-ben 6-7 fő a kertészetben, 2 fő a feldolgozásban, 1-2 fő a kézműves termékek előállításánál tevékenykedik. „Bérük közel sem versenyképes az itt dolgozóknak, hiszen uniós támogatási és közfoglalkoztatási programokból valósul meg a finanszírozásuk.” (Üveges, 2021)

Jelenleg a csapat munkáját és az irányítási feladatokat egy agrárvégzettségű kertvezető segíti napi 8 órában; korábban a polgármester végezte ezt a munkát, de már akkorává nőtt a rendszer, hogy szükség volt a bevonására.

A kezdeti problémák mára eltűntek: „A BioSzentadrás rendszere és életútja hitet is ad a falunak. Ma már komoly identitásképző a biogazdálkodás a faluban, a lakosság egyre

összetartóbb, és a programban nem résztvevők körében is egyre jobban elterjed az otthoni kertészkedés.” (Üveges, 2022). BioSzentandrás mintaeértékűnek tartják mind a térség, mind az egész ország területén (Nemes – Varga, 2017). Ezzel párhuzamosan pozitívan változott a lakosok helyi identitása, munkakultúrája, önbecsülése, ami hatalmas lépést jelent a hosszú távú, strukturális fejlődés irányába egy ilyen hátrányos helyzetű településen. Mindezek mellett a projekt az eladott termékeken keresztül a közeli városokban élő családok életére is pozitívan hat. Annak köszönhetően, hogy a kulcsszereplők kitartanak, egy erősödő programról beszélhetünk, ami a negatív időszakon túllendült. Mára sikerült elérniük, hogy értékesítési gondjaik nem adódnak. A jelenlegi cél a megtermelt termékmennyiség növelése, de ehhez elengedhetetlen újabb munkaerő bevonása, infrastruktúrális korszerűsítés és a földterület bővítése, amelyek közül jelenleg a földterület a legszűkebb keresztmetszet. A rendelkezésre álló munkaerő száma és képzettsége megfelelő lenne.

A program nagy népszerűségnek örvend, több díjat is sikerült elnyerniük. 2013-ban az Európai Territoria Innovációs Díjat, amelyről azt kell tudni, hogy Bécs mellett ők nyerték még el ezt. Az elismeréssel elsősorban a települések vezetésének kreativitására és dinamizmusára, illetve az állami támogatásoknak az ott élők érdekében történt felhasználására hívják fel a figyelmet. 2015-ben döntősök voltak az Európai Beruházási Bank (EIB) társadalmi innovációk számára kiírt pályázatán, 342 nemzetközi induló közül, egyedüli magyarként a legjobb 16 között voltak. 2019-ben pedig az E.ON Energy Globe Magyarország Díj átfogó nyertesek voltak. Ezáltal kijelenthetjük, hogy BioSzentandrás sikere a tudatosan tervezett munka és a közösségfejlesztésre organikusan építkező rendszer együtthatója. Úgy tűnik ez Hernádszentandrásnak sikerült is, hiszen egy olyan komplex gazdaságot hoztak létre, amely helytáll a régió piaci szereplői között.

Kérdőíves felmérés eredményei

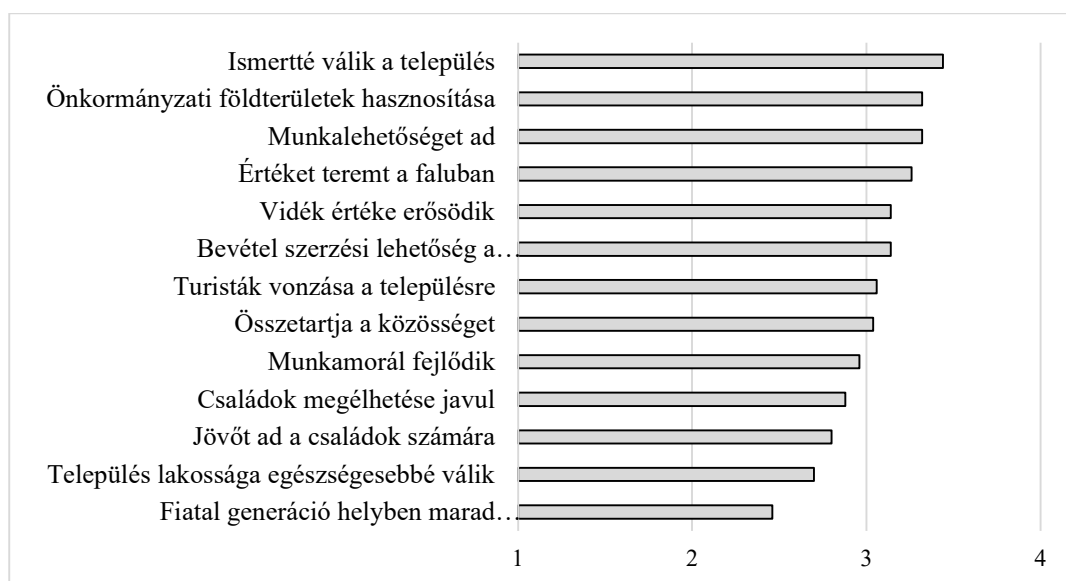
A kérdőíves felmérés teljesen anonim módon zajlott, a 20 és 64 éves munkaképes korú népességet céloztuk meg a legutóbbi statisztikai adatok szerint 233 fő lakosságon belül. A munkaképes korúak 22,4%-a (50 fő) töltötte ki a kérdőívet. A végleges kérdőív 18 kérdésből áll. A kiértékelhetőség érdekében többnyire zárt kérdéseket alkalmaztunk, nyitott kérdést akkor tettünk fel, amikor lakosságtól önálló vélemény megfogalmazását vártuk.

A kitöltők demográfiai jellemzői és véleményük a „BioSzentandrás” programról

50 fő hernádszentandrás lakos adott válaszokat, 64%-a nő, és 36%-a férfi volt. 46%-uk 20-30 éves, 28%-uk 31-40 éves, 16%-uk 41-50 éves, 10%-uk pedig 51-65 éves. A megkérdezettek 38%-a 8 általános iskolát végzett, 18%-a érettségivel rendelkezik, 8%-a főiskolát vagy egyetemet végzett, 2%-a kevesebb, mint 8 általános iskolával, 34%-a pedig szakmunkás végzettséggel rendelkezik. A válaszadók 6%-a egyéb középfokú vagy felsőfokú képzettséget igénylő területen, 4%-a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozási területen, 4%-a gépkezelő, összeszerelő, járművezetői területen, 2%-a iparban és építőiparban, 10%-a kereskedelemben vagy szolgáltatásban, 44%-a közfoglalkoztatásban, 12%-a mezőgazdaságban, 2%-a nevelőszülőként, 4%-a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásban, 4%-a tanuló és 4%-a vezetői pozícióban tevékenykedik.

Egyik kérdésünk az volt, hogy mi a véleményük a „BioSzentandrás” programról? Több válaszlehetőséget kellett értékelniük 1-től 4-ig terjedő skálán az alábbi szempontok alapján: munkalehetőséget ad, ismertté válik a település, összetartja a közösséget, értéket teremt a faluban, bevételszerzési lehetőség a szociális szövetkezetnek, turisták vonzása a településre, önkormányzati földterületek hasznosítása, település lakossága egészségesebbé válik, jövőt ad a családok számára, népességmegtartó képesség, vidék értéke erősödik, családok megélhetése

javul, munkamorál fejlődik (3. ábra). Az 50 válaszadó átlagosan azt gondolta legfontosabbnak, hogy ismertté válik a település (3,44). Fontosnak tartották még az önkormányzati földterületek hasznosítását is (átlagosan 3,32 pontra értékelték), és azt, hogy a falu értéket teremt (3,26 ponttal). Legkevesebb pontot „fiatal generáció helyben marad” feltételezés kapta (2,46 pont).

3.ábra: Válaszadók véleménye BioSzentandrás programról
 Figure 3: Respondents' views on the BioSzentandrás programme
 Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

A „BioSzentandrás” mintaboltjában történő vásárlási szokások

Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen összefüggés látszik az válaszadók iskolai végzettsége és a mintaboltban való vásárlás között. Nullhipotézisünk szerint nincs közöttük kapcsolat, melyet keresztábra-elemzéssel és khi-négyzet-próbával vizsgáltunk.

			vásárol		összesen
			igen	nem	
legmagasabb iskolai végzettség	8 általános	fő	10	10	20
		megoszlás (%)	50,0%	50,0%	100,0%
	érettségi	fő	1	8	9
		megoszlás (%)	11,1%	88,9%	100,0%
	főiskola, egyetem	fő	4	1	5
		megoszlás (%)	80,0%	20,0%	100,0%
	szakmunkás	fő	2	15	17
		megoszlás (%)	11,8%	88,2%	100,0%
összesen		fő	17	34	51
		megoszlás (%)	33,3%	66,7%	100,0%

1.táblázat: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége és a „BioSzentandrás” mintaboltban való vásárlás keresztábra elemzése

Table 1: Cross-tabulation analysis of respondents' highest level of education and shopping in the "BioSzentandrás" shop

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

Az 50 főből 16-an (23%) vásárolnak, 34-en (68%) viszont nem vásárolnak a mintaboltban. A

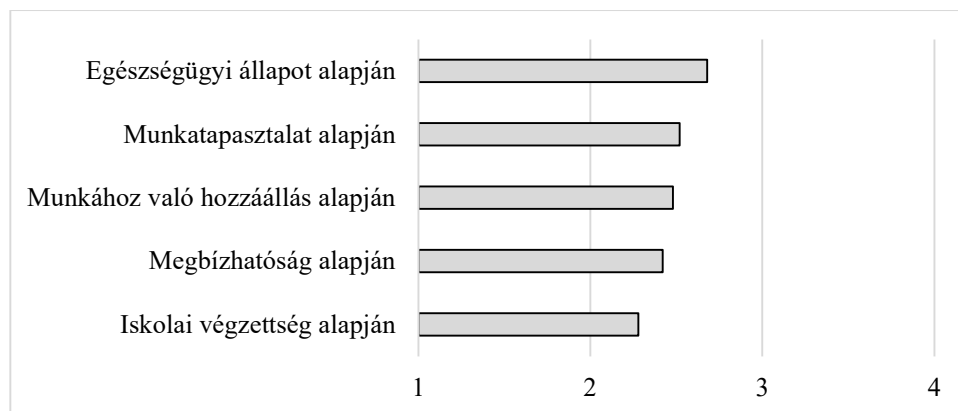
két változó közötti összefüggésre a Pearson-féle khi-négyzet értéke adja meg a választ. A mutató értéke 12,959 (df = 3), amely a megfigyelt szignifikanciaszinten ($p = 0,05$) azonos a 0,05 küszöbértéket, így a nullhipotézist elfogadjuk, tehát nincs kapcsolat a válaszadók iskolai végzettsége a mintaboltban való vásárlás között (1. táblázat). Előzetes feltevésünk az volt, hogy aki magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, ő egészség tudatosabb és fontosnak tartja a tőke helyben tartását és nagyobb arányban vásárol a mintaboltban.

A válaszadók iskolai végzettsége és a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásáról alkotott vélemények elemzése

Megvizsgáltuk, hogy milyen összefüggés állapítható meg az válaszadók iskolai végzettsége és a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásáról alkotott véleménye között. (Kérdőívben szereplő kérdés: Egyet ért-e azzal, hogy a közfoglalkoztatásnak munkaszocializációs hatása van?) Ismét kereszttábla-elemzéssel és khi-négyzet-próbával vizsgáltunk. Az 50 főből 38-an (76%) egyetértettek azzal, hogy a közfoglalkoztatásnak van munkaszocializációs hatása, 12-en (24%) viszont nem. A két változó közötti összefüggésre a Pearson-féle khi-négyzet értéke adja meg a választ. A mutató értéke 7,124 (df = 4), amely a megfigyelt szignifikanciaszinten ($p = 0,129$) meghaladja a 0,05 küszöbértéket, így a nullhipotézist elfogadjuk, tehát nincs kapcsolat a válaszadók iskolai végzettsége a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásával való egyetértés vagy egyet nem értés között.

Megvizsgáltuk, hogy az életkor befolyásolja-e a mintaboltban való vásárlást. Azt feltételeztük, hogy minél fiatalabb a válaszadó, annál nagyobb eséllyel vásárol a mintaboltban, mivel a fiatalabb korosztály egészség tudatosabb. A mintaboltban vásárlók átlagéletkora 38,88 év, a nem vásárlók átlagéletkora 32,88 év. Tehát a feltevésünk nem igazolódott be.

Kérdésként fogalmaztuk meg, hogy „Ön szerint milyen a munkanélküliek munkavégző képessége Hernádszentandrason?” Szintén 1-4-ig terjedő skálán értékelték a fontosabb tényezőket (egészségügyi állapot, iskolai végzettség, munkához való hozzáállás, megbízhatóság, munkatapasztalat). A válaszadók számára a legfontosabb az egészségügyi állapot volt, amely 2,68 átlag pontot kapott, ami azt jelenti, hogy az elhelyezkedés során az egészségi állapottal van a legkevesebb probléma a válaszadók megítélése alapján. A legkevesebb értéket pedig az iskolai végzettség kapta (2,28 pontot), ami azt mutatja, hogy az alacsony iskolai végzettség saját megítélésük szerint komoly probléma az elhelyezkedés során (4. ábra).

4. ábra: A válaszadók véleménye a munkanélküliek munkavégző képességével kapcsolatosan

Figure 4: Respondents' views on the employability of the unemployed

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

A válaszadók mindössze 44%-a (22 fő) vesz részt közfoglalkoztatásban jelenleg, a program nélkül sokan munkanélkülivé válnának. A résztvevők nagy arányban nyilatkoztak pozitívan a

közfoglalkoztatási programról: „jó dolog, mert az embereket munkára buzdítja, hogy családjaikat ne segélyből tartsák el”; „helybélieknek biztos megélhetést ad”; „munkára nevel és dolgozni tanít”; „8 általánossal nem tudok máshová menni dolgozni”; „jónak tartom azon emberek számára, akik már tényleg nem tudnak máshol elhelyezkedni például betegség miatt”. Voltak azonban néhányan, akik negatív véleményt alkottak róla: „nagyon hasznos tudna lenni a megfelelő vezetés mellett”; „semmi értelmét nem látom, akiket foglalkoztatnak nem is tudják, hogy mi az a munka, és dolgozni sem akarnak”. Azt a következtetést vonhatjuk le a válaszokból, hogy az anyagi megbecsülés hiánya jellemző a közfoglalkoztatottakra. A település kevésbé bővelkedik munkalehetőségekben, így kulcsfontosságú a közfoglalkoztatás, főleg a kevésbé mobilis, nem megfelelő egészségügyi állapot és alacsony iskolai végzettségűek számára nélkülözhetetlen.

A felmérés alapján megállapítható, hogy a helyi lakosok még mindig kevésbé élnek a vásárlás lehetőségével, ennek oka lehet még mindig az irigység és a termékek ára, hiszen a helyiek javarészt alacsony jövedelemmel rendelkeznek és nem engedhetik meg maguknak, hogy biotermékeket vásároljanak.

Összefoglalás

A „BioSzentandrás” program a kezdetek óta jelentő fejlődésen ment keresztül és ezzel párhuzamosan helyi lakosok véleménye is fejlődött és változott. Több hátráltató tényezővel is rendelkezett a program a kezdetekkor, a legjelentősebb a lakosság hozzáállása volt, miszerint ellenállást mutattak, konfliktusok alakultak ki és a termékeket sem vásárolták meg. Ennek ellenére ma már elmondhatjuk, hogy jelentős fordulat történt, hiszen jelenleg a helybéliek minél nagyobb odaadással veszik ki részüket a gazdaságból és örömmel vásárolnak a mintaboltban. Hernádszentandrás a BioSzentandrásnak köszönhetően egy olyan abaúji település, ami híres a termékeiről, az ökológiai gazdálkodásáról. Ez egy példaértékű és követendő jó gyakorlat a többi település számára is. Nincs egységes recept a sikerre, de a térség hasonló gazdasági és társadalmi háttérrel rendelkező települései számára átvehető ez a jó gyakorlat, ha a helyi közösség is részt akar benne venni, de a kulcselem a „helyi hős” megléte, aki Hernádszentandráson a polgármester. Minden település sajátos belső struktúra szerint működik, egy közösségfejlesztő sokat tud segíteni a közösség összetartó erejének a kiépítésében. A BioSzentandrás-hoz hasonló programok fenntartásában a helyi közösségnek nagy szerepe van. Nem elég kiépíteni, létrehozni egy szociális szövetkezetet, azt működtetni is kell.

A 2020-ban váratlanul kialakult SARS-CoV-2 vírus okozta világjárvány és a vele járó pandémiás helyzet következtében az ökológiai gazdálkodás is nehezebb helyzetbe került, de sikerült alkalmazkodniuk a rendkívüli élethelyzethez, a mezőgazdasági tevékenység folyamatos volt, az online értékesítés is jól működött, amely az innováció iránt való elkötelezettségüket és szakmai rátermettségüket is tükrözi.

Irodalomjegyzék

Alpek B. L. – Tésits R. (2013): A képzettség, mint területi differenciáló faktor a leghátrányosabb helyzetű álláskereső körében. Szakképzési Szemle 29 (1), pp. 21–33.

Alpek B. L. – Tésits R. (2019): A foglalkoztathatóság térszerkezeti és települési dimenziói Magyarországon. Területi Statisztika 59 (4), pp. 381–389. <https://doi.org/10.15196/TS590402>

Artner A. (2013): Közfoglalkoztatás és versenyképesség. Munkaügyi Szemle 57 (1), pp. 6–16.

Bass L. (2010): Az „Út a munkához” program hatása – egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. Esély 21 (1), pp. 46–64.

Csoba J. (2010): A közfoglalkoztatás régi-új rendszere. Útközben az „Út a munkához”

programban. *Esély* 21 (1), pp. 4–24.

Csoba, J. – Sipos, F. (2020): Gazdasági és társadalmi integrációs modellek perifériális térségekben: A szociális földprogram, a közfoglalkoztatás és a szociális szövetkezetek működésének jellemzői hátrányos helyzetű kistelepüléseken. *Szociológiai Szemle* 30 (1), pp. 21–43. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.1.2>

Defourny, J. (2001): From Third Sector to Social Enterprise. In: Borzaga, C. - Defourny, J. (eds): *The Emergence of Social Enterprise*, Routledge, London and New York. pp. 1–28.

Defourny, J. – Nyssens, M. (2008): Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments. *Social Enterprise Journal* 4 (3), pp. 202–228.

Ferencz, J. (2015): A szociális szövetkezetek tagjának munkaviszonya. *Magyar Munkajog* 2015(1), pp. 61-71.

Finta I. – Póla P. (2020): Szociális szövetkezetek perifériális térségekben – a sikeres működés feltételei és akadályai. *Tér és Társadalom* 34 (3), pp. 142–169. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3283>

Frey M. (2007): Szociális gazdaság kézikönyv. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.

G. Fekete É. (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban, *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 3 (1), pp. 54–69.

G. Fekete É. – Lipták K. (2014): Közfoglalkoztatásból szociális szövetkezet? In: Lukovics M. – Zuti B. (szerk.): *A területi fejlődés dilemmái*. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, pp. 123–142.

Héra G. – Ligeti Gy. (2006): *Módszertan Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába* Osiris Kiadó, Budapest.

Jeney L. – Varga Á. (2016): A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. *Területi Statisztika* 56 (2), pp. 183–208.

Káposzta J. – Nagy H. – Kollár K. (2010): Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek településszerkezeti, foglalkoztatási jellemzői az EU- csatlakozás óta eltelt időszakban, *Területi Statisztika* 50 (6), pp. 641–658.

Kollár K. (2012): A hazai hátrányos helyzetű kistérségek főbb térgazdasági összefüggései, Ph.D. értekezés, Gödöllő.

Kulinyi M. (2013): A közfoglalkoztatás változó céljai. *Munkaügyi Szemle* 57 (1), pp. 17–26.

Lipták K. (2020): A közfoglalkoztatás jelentősége Borsod-Abaúj-Zemplén megye rurális településeiben. *Tér és Társadalom* 34 (4), pp. 100–121. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3299>

Longa A. Zs. (2009): A szociális szövetkezetek, mint a gazdaság harmadik[szociális] szektorának szereplői, *Glossa Iuridica* 1 (1), pp. 22–30.

McMurtry, J.J. (2004): “Social Economy as Political Practice”, *International Journal of Social Economics*. 31(9), pp. 868-878.

Neamtan, N. (2002): *The Social and Solidarity Economy: towards an ‘Alternative’ Globalisation*. Langara College, Vancouver.

Nemes, G. – Varga, Á. (2017): Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben, *Mérleg és Kihívások IX. Nemzetközi Konferencia*, Miskolc, pp. 434–444.

Petheő A. – Győri Zs. – Németh B. – Fekete N. – Simon F. (2010): A szociális szövetkezetek működési modelljének kidolgozása a foglalkoztatás elősegítése érdekében, *Budapesti Vállalkozásfejlesztési Kutatóintézet*, Budapest.

Prókai O. (2005): A nonprofit szervezetek szerepe a szociális gazdaság foglalkoztatási kapacitásának bővítésében, diplomamunka, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Debrecen.

Rácz K. – Váradi M. M. – Keller J. (2016): *Közösségi gazdaságfejlesztés a vidéki*

Magyarországon. In: Kovács K. (szerk): Földből élők: Polarizáció a magyar vidéken. Argumentum Kiadó, Budapest. pp. 197–217.

Simkó J. – Tarjáni O. (2011): A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.

Szemán J. (2018): A szociális szövetkezetek működésének tapasztalatai Magyarországon, Torgyik J. (szerk): Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció, pp. 60–69.

Tajti J. (2009): A foglalkoztatáspolitikai eszközök működése 2008-ban. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest.

Tésits R. – Alpek B. L. (2015): A közfoglalkoztatásban részt vevők esélyei és preferenciái: A közfoglalkoztatás területileg eltérő lehetőségei Magyarországon 3. Szociálpedagógia 3(1–2), pp. 110–115.

Tésits R. – Alpek B. L. – Kun A. (2015): Az új típusú szociális szövetkezetek területileg eltérő foglalkoztatási szerepe. Területi Statisztika 55 (3), pp. 254–272.

Várad M. M. (2010): A közfoglalkoztatás újtjai és útvesztői egy aprófalvaskistérségben. Esély 21 (1), pp. 79–100.

Várad M. M. (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. Esély 22 (1), pp. 30–56.

Virág T. – Zolnay J. (2010): Csapdába került önkormányzatok, csapdában tartott szegények – közfoglalkoztatás a Csereháton. Esély 21 (1), pp. 119–130.

www.kozfoglalkoztatás.kormany.hu Hatályos közfoglalkoztatási bér 2022. Letöltés ideje: 2022.07.08.